

<https://doi.org/10.5559/di.32.3.02>

KOMPARATIVNA ANALIZA TRANZICIJSKIH DEMOGRAFSKIH PROCESA UKRAJINE I HRVATSKE I RECENTNI IZBJEGLIČKI VALOVI

Monika KOMUŠANAC
Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu,
Zagreb, Hrvatska

UDK: 314.15(497.5:477)
314.15.045(477)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 13. lipnja 2022.

Komparativna analiza utvrdila je sličnost tranzicijskih demografskih procesa u Ukrajini i Hrvatskoj kao posljedicu specifičnih povijesnih, društvenih i ekonomskih uvjeta razvoja u okviru bivših državnih zajednica. Razmatranjem posttranzicijskih obilježja i demografskoga naslijeđa potvrđena je i usporedivost suvremenih demografskih obilježja i procesa u ovim dvjema državama. Recentna geopolitička događanja na istoku Europe vezana uz rusku agresiju na Ukrajinu uzrokovala su pojačana, prisilna razmještanja stanovništva na ukrajinskom i europskom prostoru u kontekstu prognaničkih i izbjegličkih kretanja. Pritom su definirana glavna izvorišta migracijskih valova, smjerovi i intenzitet pojedinih oblika prisilnih (ratnih) migracija na teritoriju Ukrajine i izvan njega. Osim povećane prostorne pokretljivosti stanovništva (unutarnje i vanjske) i izravnih demografskih gubitaka, ostale demografske posljedice vidjet će se s odgođenim efektom, a nakon završetka rata i stabilizacije prilika u Ukrajini.

Ključne riječi: Hrvatska, izbjeglice, prisilne migracije, prognanici, tranzicija, Ukrajina

Monika Komušanac, Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet hrvatskih studija, Odsjek za demografiju i hrvatsko
iseljništvo, Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: mkomusana@hrstud.hr

Recentni događaji vezani uz rusku agresiju na Ukrajinu u žarištu su interesa domaće, svjetske i osobito europske javnosti, primarno zbog razine stradanja ukrajinskoga naroda, izravnoga kršenja načela međunarodnoga prava na državni suverenitet i teritorijalni integritet te narušavanja izgrađenih europskih civilizacijskih vrijednosti, ali i zbog niza političkih, ekonomskih, socijalnih i inih posljedica vezanih uz stabilnost prostora, granica i stanovništva te očuvanja svjetskoga mira. Migracijski se obrasci, s vremenskim odmakom od nekoliko godina i s izvorištem na raznim područjima, ponavljaju u europskom prostoru s dva temeljna razlikovanja karaktera migracija i obilježja stanovništva zahvaćenih migracijskim tokovima. Iako je riječ o dvama geopolitički nestabilnim područjima, treba imati na umu da su migracije 2015. godine, izazvane kombinacijom političkih, ekonomskih i socijalnih faktora te da su bile poluprisilnoga karaktera, vezane uz identitetski neeuropsko stanovništvo, dok su razmještanja ukrajinskoga (europskoga) stanovništva unutar "slobodnih" teritorija Ukrajine (zasad neokupiranih područja) i izvan prostora Ukrajine bila prisilnoga karaktera potaknuta ratnom agresijom na Ukrajinu. Ne ulazeći u složene historijsko-geografske i geopolitičke odnose (niti izražavajući političke stavove), cilj je upozoriti na izravne demografske posljedice ratne agresije na Ukrajinu, tj. pojačana migracijska kretanja u europskom prostoru. Prema podacima o izbjegličkoj krizi (UNHCR, 2022c), iz Ukrajine je u samo četiri tjedna trajanja ruske agresije izbjeglo preko 3,06 milijuna ljudi, najviše u susjedne države, dok su u kasnijim fazama rata jačali i izbjeglički valovi prema ostalim europskim državama. U Hrvatskoj se trenutačno nalazi 22.400 ukrajinskih izbjeglica, uglavnom smještenih u većim urbanim područjima (MUP, 2022). Potencijalan demografski utjecaj izbjegličkoga kontingenta u Hrvatskoj ovisit će, prije svega, o stvaranju preduvjeta ostanka, ali i o demografsko-reproduktivnim obrascima "ponašanja" te populacije u matičnoj državi. Stoga je osnovni cilj rada usporediti tranzicijske demografske procese i suvremena demografska obilježja Ukrajine i Hrvatske, koje su imale slične okolnosti razvoja na kraju 20. i na početku 21. stoljeća. To se prije svega odnosi na osjetne političke, ekonomske i socijalne promjene, koje su se odrazile na njihov razvoj i uvjetovale recentne demografske procese i trendove. S obzirom na to da će istok Ukrajine dugo predstavljati izvorište velikih migracijskih valova prema europskim državama, pa tako i prema Hrvatskoj, treba analizirati postoji li znatniji potencijal izbjegličke populacije u demografskom smislu, a u skladu s izdvojenim obilježjima te populacije u prijeratnom razdoblju.

SUVREMENI DEMOGRAFSKI PROCESI UKRAJINE I HRVATSKE

Prema zadnjim dostupnim podacima (United Nations, 2019a), u Ukrajini je 2020. godine živjelo blizu 43,4 milijuna ljudi, a bez Autonomne Republike Krim i Grada Sevastopolja, koji su se 2014. godine odvojili od Ukrajine, blizu 42 milijuna, što čini 5,85 % stanovništva Europe. Konačni rezultati Popisa iz 2021. godine u Hrvatskoj potvrdili su nastavak depopulacije, koja je u zadnjem međupopisnom razdoblju iznosila više od -413.000, tj. -9,64 % (DZS, 2022b). Hrvatska i Ukrajina su, bez obzira na velike razlike u potencijalu ukupnoga broja stanovnika, imale sličan povijesni, razvojni i ekonomski put. Prolazak kroz slične društveno-političke procese u najvećoj je mjeri utjecao na sličnost demografskih kretanja i procesa (u relativnom smislu) te na njihova posttranzicijska demografska obilježja.

● **TABLICA 1**
Kretanje ukupnoga stanovništva Ukrajine i Hrvatske u 20. i 21. stoljeću

Popis	Ukupan broj stanovnika Ukrajine	Relativna međupopisna promjena broja stanovnika	Popis	Ukupan broj stanovnika Hrvatske	Relativna međupopisna promjena broja stanovnika
1926.	29.515.089	–	1921.	3.443.375	–
1939.*	31.785.448	7,69 %	1931.	3.785.455	9,93 %
1939.**	40.468.848	37,11 %	1948.	3.779.858	-0,15 %
1959.	41.869.046	3,46 %	1953.	3.936.022	4,13 %
1970.	47.126.517	12,56 %	1961.	4.159.696	5,68 %
1979.	49.754.642	5,58 %	1971.	4.426.221	6,41 %
1989.	51.706.742	3,92 %	1981.	4.601.469	3,96 %
2001.	48.457.102	-6,28 %	1991.	4.784.265	3,97 %
2011.	45.778.500	-5,53 %	2001.*	4.492.049	-6,11 %
2020.***	41.902.400	-8,47 %	2011.	4.284.889	-4,61 %
			2021.	3.888.529	-9,25 %

* Podatci za stanje prije 17. rujna 1939.

** Podatci s početka godine i u suvremenim granicama Ukrajine.

*** Bez Autonomne Republike Krim i grada Sevastopolja (procjena).

*Ukupno stanovništvo 2001. prema definiciji ukupnoga stanovništva popisa 1991. godine.

Izvor: State Statistics Service of Ukraine, 2001. Popis stanovništva u Ukrajini 2001. godine; State Statistics Service of Ukraine, 2022b. Population of Ukraine; Šterc i Komušanac, 2012; Državni zavod za statistiku RH, Prvi rezultati Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2021. godine (2022b).

Suvremeni demografski procesi u Ukrajini slični su onima u Hrvatskoj, a spomenut ćemo neke od njih; intenzivna ukupna depopulacija stanovništva koja se javlja nakon 1990-ih godina, negativna prirodna promjena koja je prisutna u obje države od 1991. godine,¹ niske opće stope nataliteta (Ukrajina 8,1; Hrvatska 8,9) i jedne od najvećih stopa mortaliteta u svijetu (Ukrajina 14,7; Hrvatska 14,1) (State Statistics Service of Ukraine, 2022; DZS, 2021a) kao posljedica nepovoljne dobn

strukture i procesa starenja stanovništva, pesimistične projekcije UN-a o ukupnom kretanju stanovništva, prema kojima će se do sredine stoljeća stanovništvo Ukrajine i Hrvatske smanjiti za gotovo jednak relativan pad od 25 % u odnosu na broj stanovnika s početka 21. stoljeća (United Nations, 2019a), intenzivno iseljavanje i sl. Kretanje promjena ukupnoga broja stanovništva Hrvatske i Ukrajine u 20. stoljeću do danas pokazuje sličnu dinamiku, bez obzira na različite vremenske intervale popisivanja stanovništva i veličinu populacije (Tablica 1). Obje su zemlje u drugoj polovici 20. stoljeća doživjele ubrzani populacijski porast, koji je trajao do početka 1990-ih godina (prosječna međupopisna stopa promjena za razdoblje od 1959. do 1989. godine iznosila je u Ukrajini 6,38 %, a u Hrvatskoj 4,83 % za razdoblje od 1953. do 1991., State Statistics Service of Ukraine, 2001, 2022; Šterc i Komušanac, 2012). Zanimljiv je svakako i podatak kako su u godini "svojega" odcjepjenja imale apsolutno najveći broj stanovnika u svojoj povijesti (Ukrajina gotovo 52 milijuna 1993., a Hrvatska 4,8 milijuna 1991.), nakon čega se broj stanovnika nastavio smanjivati i apsolutno i relativno.

USPOREDBA POSTTRANZICIJSKOGA DEMOGRAFSKOGA "PUTA" UKRAJINE I HRVATSKE

Kraj 1980-ih i početak 1990-ih godina u Srednjoj i Istočnoj Europi obilježili su politički sukobi, slom komunizma i zamjena jednostranačkih režima višestranačkim demokratskim sustavima, što je prethodilo konačnim raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) 1991. godine. "Nove" države nastale raspadom višenacionalnih zajednica suočile su se s nizom razvojnih izazova, prije svega s tranzicijom. Tranzicijski proces podrazumijevao je složenu ekonomsku, društvenu i političku preobrazbu, tj. prijelaz na tržišno orijentirano gospodarstvo i demokratska društva (Hrvatska enciklopedija, LZMK, 2022), a sam proces pojavio se kao odgovor na ekonomske krize, tj. porast nezaposlenosti, siromaštva, društvenih sukoba i sl. Razdoblje prijelaza i prilagodbe utjecalo je i na nastavak demografskih trendova iz prethodnoga razdoblja i intenziviranje posttranzicijskih demografskih obilježja. Proces demografske tranzicije u državama Istočne i Srednje Europe odvijao se gotovo paralelno u istom analitičko-demografskom i povijesno-društvenom okviru. Problematika demografskoga razvoja u tzv. zemljama u tranziciji (tranzicijskim državama) relativno je često zastupljena u demografskoj literaturi. Dosadašnja istraživanja uglavnom obuhvaćaju analizu tijeka demografske tranzicije i usporedbu intenziteta posttranzicijskih demografskih obilježja u određenom regionalnom okviru (npr. Wertheimer-

-Baletić, 2005, 2013, 2016; Čipin i Strmota, 2014), dok su rjeđa istraživanja koja se usmjeravaju na isticanje demografskih sličnosti i razlika na izdvojenim primjerima. S obzirom na to da prijelaz stopa nataliteta i mortaliteta na definirane analitičke vrijednosti upućuje na tijek demografske tranzicije, u nastavku ćemo izdvojiti ključna razdoblja tranzicije (smanjivanja) vitalnih stopa. Stopa nataliteta ispod graničnih vrijednosti od 20 promila u Ukrajini se pojavila 1962. godine, a u Hrvatskoj nekoliko godina prije toga, 1958. godine (Macrotrends, 2022, prema podacima Svjetske banke). Tijek spomenutih procesa (demografskih i društveno-povijesnih) rezultirao je niskim stopama totalnoga fertiliteta (TFR-a), koje su već desetljećima ispod granice dostatne za jednostavno obnavljanje stanovništva; TFR Ukrajine se od 1991. (1,77) do početka 2000-ih godina smanjuje do rekordnih 1,07, nakon čega raste 2012. godine na 1,5, a od tada do danas ponovno se smanjuje te 2019. iznosi niskih 1,2 (State Statistics Service of Ukraine, 2020). Uzrok spomenutoga povećanja bila je nova populacijska politika Ukrajine, tj. "Koncept demografskoga razvoja Ukrajine od 2005. do 2015. godine" i mjere značajnih povećanja jednokratnih naknada za rođenje djeteta, porast financijske pomoći za rođenje drugoga i trećega djeteta, porast dječjih doplataka i sl. Spomenute su mjere državne pomoći imale kratkoročan učinak u kontekstu blagog povećanja nacionalnoga TFR-a i početnoga povećanja stope nataliteta do 2012. godine. Uočen je trend povećanja broja obitelji s jednim djetetom, smanjenja "velikih" obitelji s dvoje, troje i više djece, ali i specifični trendovi vezani uz udaljavanje žena s tržišta rada, korištenje "dječjega" novca za uzdržavanje obitelji, porast broja djece u udomiteljskoj skrbi, porast posvojene djece, porast siromaštva i sl., koji su uzrokovali pad TFR-a i stope nataliteta nakon 2012. godine (The National Institute for Strategic Studies, 2012). TFR Hrvatske na početku 1990-ih iznosio je 1,6, a danas iznosi oko 1,4 (Čipin i Međimurec, 2017) te je također svrstavamo u red država s najnižim TFR-om u Europi i svijetu. Opća stopa mortaliteta u Ukrajini raste od početka 1990-ih godina (oko 12 promila), najveće su stope zabilježene između 2003. i 2008. godine (blizu 17 promila), nakon čega blago padaju i prosječno se posljednjih deset godina kreću oko 15 promila. Osim nepovoljnoga dobnoga sastava stanovništva, treba izdvojiti i specifične uzroke povećanja stopa mortaliteta u Ukrajini, kao što je povećana smrtnost od alkoholizma i rizičnoga spolnog ponašanja, konzumacija droga, suicida i sl. (Radzenko i Michalski, 2015, str. 34). Stopa mortaliteta u Hrvatskoj bila je 1991. godine slična, 11,5 promila, a do danas je uglavnom zabilježen blag porast i stagnacija između 12 i 13 promila; najveća je bila 2020.

godine, 14,1 (DZS, 2021b) zbog povećane smrtnosti od bolesti COVID-19. Prema izdvojenim obilježjima i pokazateljima, nedvojbeno je kako su obje države prošle demografsku tranziciju i ušle u posttranzicijsku etapu u kojoj se tranzicija nataliteta događa intenzivnije i brže u odnosu na tranziciju mortaliteta. Ukrajinski i hrvatski demografi uglavnom se slažu kako se njihov demografski razvoj ne može potpuno uklopiti u opći model demografske tranzicije, upravo zbog izazova ekonomske i društvene prilagodbe nakon osamostaljenja, ali još više zbog specifičnih čimbenika koje ta teorija isključuje (o tome više u idućem poglavlju).

ČIMBENICI POSTTRANZICIJSKIH DEMOGRAFSKIH OBILJEŽJA

Demografska tranzicija započela je u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća, a završila 1980-ih godina. Specifičnost demografske tranzicije Hrvatske leži u tome što je tranzicijski proces trajao relativno kratko, oko 80 godina, a ubrzanju toga procesa pridonijele su specifične društveno-ekonomske okolnosti (Nejašmić, 2005, str. 59). Smanjivanje vitalnih stopa u Hrvatskoj događalo se djelomično pod utjecajem općega razvoja (npr. tranzicija mortaliteta usko je povezana s razvojem medicine), a većim je dijelom potaknuto vanjskim čimbenicima. Intenzitet tranzicije mortaliteta i nataliteta u Hrvatskoj najviše se vidi u pojavi prvih depopulacijskih procesa. Depopulacija ukupnoga stanovništva u Hrvatskoj zabilježena je u međupopisnim razdobljima nakon I. i II. svjetskoga rata, tj. 1921. i 1948. godine (Šterc i Komušanac, 2012). Osim rasta stope mortaliteta i pada stope nataliteta u ratnim razdobljima, velik utjecaj na demografski razvoj Hrvatske imale su i neizravne (indirektne) posljedice rata, kao npr. "izgubljeni natalitet" i pogoršanje dobnoga sastava stanovništva, ali i pandemije i epidemije raznih bolesti koje su pogodile europski prostor. Uz navedene čimbenike, stanovništvo Hrvatske se u okviru europskih transatlantskih migracija znatnije iseljavalo od kraja 19. stoljeća, a osobito intenzivno prije I. svjetskoga rata, između dvaju svjetskih ratova te nakon II. svjetskoga rata. Iseljavanja su bila potaknuta gospodarskim krizama i krizama u pojedinim djelatnostima (vinogradarstvu, brodarstvu ...), ratnom devastacijom prostora te političkim, društvenim i sl. okolnostima. Takav, nažalost narušen, demografski razvoj Hrvatske utjecao je na pogoršanje prirodnoga kretanja stanovništva i pojavu reprodukcijske i generacijske depopulacije 1960-ih godina. Ulazak Hrvatske u posttranzicijsku fazu 1980-ih godina u analitičkom smislu upućuje na relativno ranu naznaku izjednačavanja vitalnih stopa. Prirodna depopulacija u Hrvatskoj javlja se već 1991. godine, a dodatan destruktivski faktor predstavlja rat-

ne okolnosti na hrvatskom prostoru u zadnjem desetljeću prošloga stoljeća. U skladu s takvim nepoticašnjim okolnostima i intenzivnim depopulacijskim procesima (na svim razinama), demografski se potencijal domicilne populacije u Hrvatskoj kontinuirano smanjuje. Slično kao i kod Hrvatske, demografski razvoj Ukrajine u 20. stoljeću (prije osamostaljenja) ponajviše je bio određen specifičnim faktorima, kao što su "izravni i neizravni učinci dvaju svjetskih ratova, posljedice Boljševičke revolucije, glad 1932./1933. godine povezana s kolektivizacijom zemlje, masovne deportacije i pogubljenja 'Velikoga Staljinova terora' i sl." (Romaniuk i Gladun, 2015, str. 315). Djelovanje spomenutih faktora utjecalo je na nepovoljna demografska kretanja i prije osamostaljenja Ukrajine, a sporost i skupoća ekonomskoga prijelaza pokazala se u prvim "samostalnim" godinama i tako spriječila uspostavljanje dostatnih uvjeta za populacijski porast. Osim navedenih okolnosti, valja spomenuti i unutarne čimbenike, od kojih se mogu izdvojiti nemogućnost i sporost provođenja reformi, pojava društvenoga neslaganja oko reformi, snažan ruski utjecaj, nestabilnost vlasti, nepostojanje "prave" demokracije, kulturna i ekonomska raznolikost Ukrajine i sl. (Radzenko i Michalski, 2015, str. 33). Vanjski čimbenici demografskoga razvoja uvelike su odredili brzinu tranzicijskoga (demografskoga) "puta" Hrvatske i Ukrajine. Posebno treba istaknuti i iseljeničku tradiciju ovih zemalja, s tim da je jasna razlika njihovih migracijskih potencijala u skladu s ukupnim brojem stanovnika. Objašnjenje uzroka "povijesnoga" iseljavanja iz Hrvatske predmetno je relativno često zastupljena problematika u domaćim stručnim i znanstvenim krugovima, dok će se za Ukrajinu izdvojiti samo ključna migracijska razdoblja, smjerovi i intenzitet. Prema Enciklopediji povijesti Ukrajine (Nacionalna akademija znanosti Ukrajine, Institut za povijest, 2022), iseljavanje ukrajinskoga stanovništva intenzivnije je od 18. stoljeća prema zapadu, uglavnom prema Austriji i području između Tise i Dunava te potkraj istoga stoljeća u okviru radne emigracije na područje današnjega Banata, Srijema i Slavonije, tj. današnjih država Rumunjske, Srbije i Hrvatske. Najveća migracijska kretanja dogodila su se 90-ih godina 19. stoljeća u okviru izgradnje Transsibirske željeznice te su obuhvaćala nekoliko milijuna Ukrajinaca koji su se naselili na jugozapadu u području Sibira, Kazahstana i Dalekoga istoka. Izraženiji migracijski tokovi postojali su u istom razdoblju i prema zemljama u sastavu Austro-Ugarske, ali i oni prekooceanski prema Sjevernoj Americi (kasnije i Južnoj Americi), koji su svoj najveći intenzitet dosegli neposredno prije početka Prvoga svjetskoga rata. Isti izvor navodi kako su uzroci tih iseljavanja bili primar-

no ekonomski (siromaštvo, slab gospodarski rast, nizak životni standard) i demografski (agrarna prenaseljenost, visoka smrtnost). Migracijska kretanja nakon i između svjetskih ratova u 20. stoljeću, kao i u ostalim europskim državama, bila su određena političkim, upravnim i teritorijalnim promjenama, ali i ekonomskim krizama. U skladu s tim, iseljavanja su usmjerena prema središnjoj i zapadnoj Europi (1920-ih), prema Sibiru, Kavkazu, Bliskom i Dalekom istoku (između 1920-ih i 1930-ih) zbog ekonomsko-socijalnih razloga (kolektivizacija, glad) te prema istom području tijekom Drugoga svjetskoga rata zbog političkih razloga (evakuacija u koncentracijske logore). Nakon Drugoga svjetskoga rata migracijski su tokovi bili usmjereni manje-više prema istom području, jer se prije svega radilo o ekonomskoj emigraciji sezonskoga karaktera i politički uvjetovanim migracijama (odbijanje repatrijacije, disidentstvo i sl.). Ukrajina i Hrvatska imale su značajan demografski potencijal u ukupnom stanovništvu bivših zajednica, s obzirom na to da je u Hrvatskoj živjelo 20 % stanovništva SFRJ-a 1981. godine, a u Ukrajini 35 % stanovništva SSSR-a 1989. godine, s tim da su obje imale relativno najmanji nacionalni potencijal (ukupni porast na državnoj razini) (Anderson i Silver, 1989; Savezni zavod za statistiku, 1981). Razmatrano u okvirima tjeka tranzicije, njihova su obilježja već 1980-ih godina bila na pragu posttranzicijskih, čime se djelomično objašnjavaju razlike u redu veličine ukupnoga i nacionalnoga potencijala te ističe njihova važnost u ekonomskom rastu bivših zajednica i većoj relativnoj razvijenosti u odnosu na ostale dijelove (republike, republike i pokrajine). Primjerice, prosječna godišnja stopa ekonomskoga rasta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika između 1960-ih i 1970-ih procijenjena je između 2,5 do 3 %, a Ukrajina je bila jedna od glavnih industrijskih regija i druga po industrijskoj proizvodnji u bivšem SSSR-u (Šerić, 2022). Značajniji ekonomski rast socijalistička Jugoslavija bilježi usporedno s razvojem europskoga zapada, tj. od početka 50-ih godina 20. stoljeća zahvaljujući brzom industrijalizaciji, ali i svojem geopolitičkom položaju između Istočnoga i Zapadnoga bloka (Petrović, 2018, str. 6). Isti autor navodi kako je: "u razdoblju od 1950. do 1973. ostvaren najveći rast hrvatskog bruto društvenog proizvoda te da je kao takav bio naj snažniji u modernoj hrvatskoj povijesti" (prema: Stipetić, 2012). Godišnja stopa rasta BDP-a po stanovniku u Hrvatskoj iznosila je 4,97 %, tj. bila je veća od svjetskoga godišnjeg prosjeka (2,91 %) (Stipetić, 2012, str. 432). Razvoj Jugoslavije bio je izrazito neravnomjeran i neujednačen u odnosu na prosječni BDP cijele Jugoslavije, s jasno diferenciranim dijelovima, relativno razvijenima Slovenijom, Hrvatskom i Vojvodinom, prosječ-

nom i stagnirajućom Srbijom te relativno nerazvijenima Bosnom, Makedonijom, Crnom Gorom i Kosovom (Perković, 2019). Proces ekonomske tranzicije Srednje i Istočne Europe pokazao se kompleksnim, nedovoljno empirijskim (dotad) i specifičnim za svaku državu. Primjena tranzicijskih mjera dovela je do smanjivanja realnoga BDP-a po stanovniku, a smirivanje inflacije dogodilo se uvođenjem nacionalnih stabilizacijskih programa (u Hrvatskoj 1993., u Ukrajini 1994. godine) s oštrijim mjerama nadzora državnih rashoda (Ahec-Šonje, 1998, str. 51). "Najmanji kumulativni pad proizvodnje zabilježile su Mađarska 18,3 %, Poljska 17,8 %, Slovenija 16,8 % i Češka 21,4 %, dok za Hrvatsku procjene pokazuju pad ekonomske aktivnosti od 37 % od 1989. do 1993. godine" (Ahec-Šonje, 1998, str. 53). Ukrajina je, prema analizi uspješnosti tranzicijske prilagodbe 1997. godine, bila jedna od najlošijih reformatora te je, uz Rusiju, bila jedina tranzicijska država čiji je pad ekonomske aktivnosti bio kontinuiran od početka tranzicijske prilagodbe, za razliku od ostalih tranzicijskih zemalja koje su nakon početnoga pada ostvarile rast regionalnoga BDP-a (Ahec-Šonje, 1998, str. 70).

Povijesna zbivanja i velike političke promjene s početka 1990-ih godina dodatno su opteretile demografski "okrnjeni" sustav tranzicijskih zemalja, potičući veću migracijsku pokretljivost stanovništva u Srednjoj i Istočnoj Europi, a u slučaju Hrvatske i prisilna migracijska kretanja izazvana velikosrpskom agresijom na teritorij Hrvatske, ali i izvan njezina teritorija. Negativan migracijski saldo u Hrvatskoj prisutan je od 2009. godine, ali je značajnije iseljavanje zabilježeno nakon ulaska u Europsku uniju 2013. godine i otvaranja europskoga tržišta radne snage, tijekom čega se, prema državnoj službenoj statistici (DZS-u), do danas iselilo oko 263.000 osoba (DZS, 2021c). S druge strane, izraženiji migracijski procesi u Ukrajini dogodili su se nakon raspada Sovjetskoga Saveza, odnosno od 1991. do 1992. godine, kada je pozitivna migracijska bilanca bila najveća (oko 439.000), nakon čega slijedi razdoblje ekonomske krize, siromaštva i pada životnoga standarda, što je uzrokovalo pojavu negativnoga vanjskoga migracijskoga salda od 1994. do 2004. godine (ukupni desetogodišnji migracijski saldo iznosio je -1,22 milijuna ljudi, State Statistics Service of Ukraine, 2020). Iako je danas migracijski saldo Ukrajine pozitivnoga predznaka i iako se u apsolutnim vrijednostima iseljavanje smanjuje, zabrinjava podatak kako se u 18 godina iz Ukrajine iselilo 11,8 milijuna stanovnika, od toga u zadnjih 10 godina gotovo 6 milijuna ljudi, primarno iz urbanih (gradskih) područja, što čini 70 % desetogodišnjega iseljeničkoga kontingenta (State Statistics Service of Ukraine, 2020).

Svi navedeni tzv. vanjski čimbenici utjecali su na kontinuitet nepovoljnoga prirodnoga kretanja, koji je prisutan u zadnjih tridesetak godina.

OBILJEŽJA DRUGE DEMOGRAFSKE TRANZICIJE U TZV. TRANZICIJSKIM DRŽAVAMA

Teorija sekundarne demografske tranzicije, tj. demografija niskoga fertiliteta, javila se najprije u tranzicijskim državama Srednje Europe, a nešto kasnije i u državama Istočne i Južne Europe. U demografskoj teoriji označuje nastavak izrazito niskih, posttranzicijskih stopa nataliteta, totalnih stopa fertiliteta i ostalih nepovoljnih prirodnih pokazatelja. Pojam "druge tranzicije/drugoga prijelaza" prvi su rabili demografi Ron Lesthaeghe i Dirk Van de Kaa 1986. godine u razmatranju demografskih obilježja europskih zemalja s niskim natalitetom, a sam koncept sekundarne demografske tranzicije stekao je znatnu popularnost 1990-ih godina (Zaidi i Morgan, 2017). Odnosi se na promjene u kretanju broja sklopljenih brakova i razvoda, povećanje broja izvanbračne djece, povećanje broja izvanbračnih zajednica i ostalih partnerskih zajednica, povećanje prosječne dobi stupanja u brak, pomicanje prosječne dobi žena pri rođenju prvoga djeteta i sl. (Čipin i Strmota, 2014). Primarni čimbenici spomenutih trendova uglavnom su sociološki i kulturološki, a u uskoj su povezanosti s "razvojem društva, ideološkim promjenama, postmodernističkim vrijednostima i naglašenim individualizmom koji mijenjaju demografske obrasce ponašanja" (Zaidi i Morgan, 2017, prema: Van de Kaa, 2001). Usvajanje modernih demografskih obrazaca izravno utječe na pogoršanje ionako loše demografske slike država koje su prošle klasični tranzicijski demografski (i ekonomski) proces te ušle u posttranzicijsku etapu. Izdvojiti ćemo neke pokazatelje sekundarne demografske tranzicije za Hrvatsku, Ukrajinu i izabrane europske države (Tablica 2). Stopa nupcijaliteta (broj sklopljenih brakova na 1000 stanovnika) u Hrvatskoj je u zadnjih deset godina bila prosječno 4,8, a rekordno niska stopa od 3,8 zabilježena je 2020. godine (zadnji dostupni podatci) (DZS, 2022a). Usporedbe radi, stopa nupcijaliteta u ostalim tranzicijskim zemljama uglavnom se kretala između 3,2 i 6,9; Bugarska (3,2), Poljska (3,8), Ukrajina (4,0), Rumunjska (4,2), Estonija (4,6), Latvija (5,6), Litva (5,5), Mađarska (6,9) i sl. (Tablica 2).

S druge strane, koeficijent divorcijaliteta u istim se državama kretao između 223 i visokih 713, pri čemu su najniže vrijednosti imale Mađarska (223), Rumunjska (280) i Hrvatska (339), a najviše Ukrajina (713), Litva (493) i Latvija (483) (Tablica 2). Udio djece rođene izvan braka također je jedan od pokazatelja prisutnosti sekundarne demografske tranzicije i

● **TABLICA 2**
Izdvojeni pokazatelji
druge demografske
tranzicije u tzv.
tranzicijskim državama

promjene obiteljske strukture. Uspoređujući tranzicijske države, najniži udio živorođene djece izvan braka imaju Ukrajina (20,5 %) i Hrvatska (22,8 %), pa su u tom pogledu sličnije državama Južne i Jugoistočne Europe, primjerice Grčkoj, Cipru i Sjevernoj Makedoniji, a od ostalih tranzicijskih zemalja najbližije su im Poljska (26,4 %), Litva (27 %) i Mađarska (30 %), dok, primjerice, neke tranzicijske države imaju približno 60 % djece rođene izvan braka: Bugarska (59 %) i Estonija (56 %) (EUROSTAT, 2020c).

Država	Opća stopa sklopljenih brakova 2020.	Broj rastava na 100 sklopljenih brakova 2020. (2019.)	Prosječna dob majke pri prvome porodu 2020. (2019.)	Prosječna dob žene pri sklapanju prvoga braka 2020. (2019.)	Udio djece rođene izvan braka 2020. (2019.) (%)
Bugarska	3,2	40,7	26,4	28,1	59,6
Češka	4,2	47,9	28,5	29,7	48,5
Estonija	4,6	42,4*	28,2	29,9**	56,8
Hrvatska	3,8	33,9	29,0	28,7	22,8
Latvija	5,6	48,6	27,3	29,8	39,5
Litva	5,5	49,3	28,2	28,4	27,0
Mađarska	6,9	22,3	28,4	29,5	30,4
Poljska	3,8	35,6*	27,9	27,9	26,4
Rumunjska	4,2	28,0	27,1	27,3	32,5
Slovenija	2,5	34,0	29,0	31,1	56,5
Slovačka	4,4	34,9	27,2	28,8	40,7
Ukrajina	4,0	71,3	25,6*	24,9*	20,5*

*Zadnji dostupan podatak je za 2019. godinu.

**Zadnji dostupan podatak je za 2018. godinu.

Izvor: EUROSTAT, 2020a, 2020b i 2020c. Marriage indicators, divorce indicators and share of live births outside marriage.

Ostali indikatori, poput prosječne starosti majke pri prvome i drugome porodu, prosječne starosti sklapanja prvoga braka i sl., potvrđuju manje-više iste zaključke, pa se nisu izdvojeno analizirali. Ipak, treba istaknuti kako navedeni podatci, zakonitosti i odnosi potvrđuju da postoje određene razlike i među tranzicijskim zemljama, što je posljedica razine modernizacijskih utjecaja, ali i uvjetovanja povijesnoga, društvenoga, tradicijskoga, obiteljskoga i inoga naslijeđa u njima.

PRISILNE MIGRACIJE UKRAJINSKOGA STANOVNIŠTVA

Uglavnom se kod migracija povezanih s ratnim djelovanjem izdvajaju dva osnovna tipa: prisilne i iznuđene migracije. "Prisilne migracije podrazumijevaju vrstu migracija u kojoj migrant nema nikakvu mogućnost odlučivanja (u slučaju protjerivanja, provođenja politike etničkoga čišćenja i sl.), dok kod iznuđenih migracija migrant sam odlučuje hoće li ostati

ili otići" (Živić, 2014, str. 301). UNHCR razlikuje nekoliko kategorija prisilnih migracija, a to su; izbjeglice, interno raseljene osobe, prognanici i tražitelji azila, a uvjetno to mogu biti i osobe bez državljanstva ako su izgubile ili im je oduzeto državljanstvo zbog raznih sukoba i/ili progona (UNHCR, 2022a). Trenutačno je u svijetu oko 27 milijuna izbjeglica i oko 51 milijun interno raseljenih osoba (UNHCR, 2022b). Globalni trendovi prisilnih migracijskih kretanja upućuju na izrazitu prostornu selektivnost u odredištu, s obzirom na činjenicu kako se u samo 20 država nalazi 86 % svih izbjeglica, a devet od deset izbjeglica smješteno je u zemljama s nižim prihodima i zemljama nižega stupnja ekonomskoga razvoja (UNHCR, 2021). Prema izvješću Međunarodne organizacije za migracije, 2020. godine bilo je oko 281 milijun međunarodnih migranata, što čini 3,6 % ukupne svjetske populacije, a najprivlačniji imigracijski prostor na svijetu jest Europa, u kojoj trenutačno živi 87 milijuna međunarodnih migranata (12 % europskoga stanovništva) (IOM, 2022). Velika migracijska kriza u Europi 2015. te recentna geopolitička zbivanja na istoku Europe 2022. godine europski su prostor postavili u središte migracijskih zbivanja, s obzirom na velike izbjegličke valove iz Sjeverne Afrike i Bliskoga istoka 2015. te iz Ukrajine 2022. godine. U nastavku ćemo izdvojiti osnovne razmjere, izvorišta, obrasce i koridore prisilnih migracija, koje se trenutačno odvijaju na većem dijelu srednjoeuropskoga i istočnoeuropskoga prostora. Ruska Federacija je na početku veljače 2022. godine priznala pobunjenička područja kao neovisne države, a nakon sklopljenih sporazuma o sigurnosti, 24. veljače počinje i vojni napad na Ukrajinu. Usporedno s ruskim napredovanjem intenziviraju se unutarnji migracijski procesi na prostoru Ukrajine prema slobodnim teritorijima te zemlje, prije svega sjeverozapadnima i zapadnima uz granicu s Poljskom, Slovačkom, Mađarskom i Rumunjskom, ali i prognanički prekogranični valovi. Prema zadnjim dostupnim podacima UNHCR-a, otprilike je u ovim prisilnim migracijama (do početka svibnja) sudjelovalo oko 12,8 milijuna stanovnika Ukrajine, od čega se još uvijek najveći broj njih odnosi na interno raseljene osobe koje nisu napustile Ukrajinu (prognanici), njih oko 7,7 milijuna ili 60 %, a mnogo je manji udio onih koji su otišli preko granica Ukrajine u susjedne zemlje (oko 5,1 milijun ili 40 %) (United Nations, 2022b). Pri tome se može zaključiti kako je ukupno 17,5 % stanovništva Ukrajine u samo tri mjeseca obuhvaćeno nekim od oblika recentnih prisilnih migracija. Situacija je to koja podsjeća na prisilne migracije u Hrvatskoj nakon 1992. godine potaknute srpskom agresijom na Hrvatsku, s time da su one bile neusporedivo manje. Prema Živiću (2014, str. 313), u Hrvatskoj je tijekom trajanja srpske agresije prisil-

nim migracijama zahvaćeno oko 1,06 milijuna osoba (broj obuhvaća prognanike i izbjeglice iz Hrvatske), tj. čak 23,7 % stanovništva "u zemlji" je 1991. godine bilo prognano, razmješteno ili izbjeglo (odselilo). Prikupljanje podataka o prisilnim migracijama uglavnom je ograničeno zbog neujednačenih pristupa i vremenskoga odmaka u praćenju migracija, povratničkih tokova, ilegalnih prelazaka granica, veće prostorne mobilnosti na granicama, višestrukih prelazaka granica i sl. Više od polovine ukrajinskih izbjeglica 31. svibnja ili 1. lipnja (UNHCR, 2022c) registrirano je u susjednim državama, njih gotovo 2,42 milijuna, od čega je najveći broj zabilježen u Poljskoj (1,2 milijuna) i Ruskoj Federaciji (1,04 milijuna), a najmanje u Bjelorusiji (8000) i Mađarskoj (23.500). Znatno broj izbjeglica (stanje 31. 5. ili 1. 6.) registriran je i u drugim europskim državama, primjerice Njemačkoj (780.000), Češkoj (361.000), Italiji (126.000) i Španjolskoj (109.500). Usporedbom jačine izbjegličkih valova kroz vremenska razdoblja potvrđeno je da je došlo do usporavanja porasta broja izbjeglica iz Ukrajine, pojave "tranzitnih" kretanja prema drugim europskim zemljama te izraženijih povratničkih tokova. Procjene UN-a o povratku izbjegličkoga kontingenta kreću se oko 2,1 milijuna,² a riječ je uglavnom o povratku stanovništva iz Poljske (oko 1,5 milijuna), Rumunjske, Slovačke i Moldavije (UNHCR, 2022c). UNHCR je također procijenio da je 2020. godine ukupno 6,1 milijun Ukrajinaca bio u iseljeništvu, od čega se najviše (gotovo) 5 milijuna odnosi na područje europske UNHCR regije. Podatci o prostornoj (regionalnoj) distribuciji ukrajinskoga iseljeništva u Europi i Europskoj uniji potvrđuju ulogu i važnost dijaspora, tj. korelaciju koja postoji između veličine postojećega iseljeničkoga kontingenta u pojedinim europskim državama i broja "novih" izbjeglica iz Ukrajine. Tako se odredišta ukrajinskih izbjeglica podudaraju s europskim državama u kojima je primjetan trend povećanja broja ukrajinskih imigranata, povećanih zahtjeva za azil, izdanih boravišnih i radnih dozvola za stanovništvo iz Ukrajine, a to su Poljska, Italija, Češka, Njemačka i Španjolska, u kojima živi oko 80 % stanovništva koje se iselilo iz Ukrajine u zadnjem desetljeću (European Commission, 2022), što nam pokazuju i podatci UN-a za 2019. godinu (Tablica 3).

Prema podacima u Tablici 3, ukrajinsko je iseljeništvo 2019. godine najviše živjelo na području Istočne Europe (67 %), prije svega zbog relativno najveće zastupljenosti Ruske Federacije, u kojoj je živjelo više od 50 % ukrajinskih iseljenika, Južne Europe (8,6 %) i Zapadne Europe (5,9 %), tj. najviše u Ruskoj Federaciji, Italiji, Njemačkoj, Bjelorusiji, Poljskoj i Češkoj, koje su zajedno bile odredište za 1,03 milijuna ukrajinskih iseljenika (Tablica 3).

Država	Ukupan broj 2019.	Država	Ukupan broj 2019.
Ruska Federacija	3.269.248	Češka	110.337
Italija	246.367	Španjolska	94.120
Njemačka	241.486	Mađarska	55.609
Bjelorusija	222.917	Portugal	47.323
Poljska	218.716	Moldavija	42.548
Ukrajinska dijaspora u Europi 2019.			4.779.015
Ukrajinska dijaspora u Istočnoj Europi 2019.			3.958.674
Ukrajinska dijaspora u svijetu 2019.			5.901.067

Izvor: United Nations, 2019b. International Migrant Stock 2019., International Migrant Stock by destination and origin 2019.

TABLICA 3
Stanovništvo ukrajinskoga podrijetla u dijaspori 2019. godine prema odredištu

International Organization for Migration (IOM, 2022) navodi kako je 14 milijuna osoba u Ukrajini promijenilo mjesto svoga prijeratnoga prebivališta, od čega je 8 milijuna osoba prisilno razmješteno na slobodne teritorije Ukrajine, najviše s istoka (oko 3,9 milijuna) i iz Kijeva (1,6 milijuna). Navedeni unutarnji migracijski koridori pokazuju izrazitu regionalnu diferencijaciju, tj. napuštanje istočnoga, jugoistočnoga i središnjega prostora Ukrajine te doseljavanje u zapadna i sjeverozapadna područja na granici prema Poljskoj i Rumunjskoj (United Nations, 2022a). Prisilne migracije stanovništva Ukrajine jedna su od izravnih demografskih posljedica vojnoga pohoda na Ukrajinu, a dostupni podatci upućuju na već vidljive posljedice u prostornom razmještanju izbjegličkoga kontingenta na teritoriju Ukrajine i izvan njezinoga teritorija. Ukupni demografski gubitci su prema podatcima UNHCR-a (2022c) procijenjeni na oko 8500 civilnih žrtava u zemlji, dok će oni neizravni biti vidljivi s odgođenim efektom, tj. nakon završetka rata i stabilizacije prilika, a na temelju analize dugoročnih utjecaja rata na razinu stradanja ukrajinskoga stanovništva, društva i prostora.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Recentna događanja na istoku Europe vezana uz rusku agresiju na Ukrajinu potkraj veljače 2022. godine, još su jednom, u vrlo kratkom vremenu od migracijske krize 2015. godine, potvrdila demografske razmjere velikih, iznenadnih i prisilnih razmještanja stanovništva na europskom prostoru. Prisilne (ratne) migracije stanovništva Ukrajine poprimile su u prvim mjesecima rata velike razmjere i obuhvatile između 12 i 14 milijuna ljudi (procjena UN-a i IOM-a) do početka svibnja 2022. godine. Utvrđeno je kako i unutarnje i vanjske prisilne migracije Ukrajine imaju izraženu prostornu (regionalnu) selektivnost, s tim da su po intenzitetu izraženija prognanička kretanja stanovništva, tj. razmještanje stanovništva unutar

Ukrajine. Izbjeglički valovi iz Ukrajine procijenjeni na oko 5 milijuna, uglavnom su usmjereni prema susjednim državama, a osim geografske diferencijacije, pokazuju selektivnost prema državama s velikom zastupljenosti ukrajinskoga iseljeničkoga kontingenta. Usporedno s napredovanjem ruskih snaga te obranom (oslobađanjem) ukrajinskih teritorija, jača unutarnja prostorna pokretljivost stanovništva, dolazi do pojave višestrukih međuregionalnih i unutarregionalnih kretanja, usporavanja izbjegličkih valova, izraženijih povratničkih unutarnjih tokova te pojačanih prekograničnih prelazaka. Komparativna analiza demografskih procesa Ukrajine i Hrvatske potvrdila je specifičan "put" ovih dviju država sličnoga povijesnoga, društvenoga, demografskoga i ekonomskoga razvoja, a analitičkim i kvalitativnim pristupom izdvojene su osnovne karakteristike i zakonitosti tih procesa. Poznavanje suvremenih populacijskih obilježja od izvanredne je važnosti za razumijevanje demografskoga potencijala istoka Ukrajine, koji predstavlja veliko migracijsko žarište, a usporedba demografske prošlosti Hrvatske i Ukrajine može poslužiti za daljnja istraživanja mogućega utjecaja izbjegličkoga kontingenta na demografska obilježja Hrvatske.

BILJEŠKE

¹ Iznimka za Hrvatsku odnosi se na razdoblje od 1995. do 1997. godine, kada je zabilježeni porast bio posljedica primjenjivane metodologije vitalne statistike, prema kojoj su se u ukupan broj živorođenih i umrlih ubrajala i djeca koju su rodile majke u inozemstvu te umrli u inozemstvu.

² Važno je napomenuti kako za neke države, primjerice Rusku Federaciju, Mađarsku i Bjelorusiju, podatci o povratku nisu dostupni. Ipak, u skladu s trendovima kretanja broja izbjeglica u njima, može se zaključiti kako je povratak očekivano i veći, prije svega zbog velike razlike u broju izbjeglica u prva dva mjeseca rata i podataka s početka lipnja 2022. godine.

LITERATURA

Ahec-Šonje, A. (1998). Gospodarski rast u zemljama u tranziciji: dosadašnja iskustva i prognoze do kraja desetljeća. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 8(65), 49–84. <https://hrcak.srce.hr/19871>

Anderson, B. A. i Silver, B. D. (1989). Demographic sources of the changing ethnic composition of the Soviet Union. *Population and Development Review*, 15(4), 609–656. <https://doi.org/10.2307/1972593>

Čipin, I. i Međimurec, P. (2017). Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj. *Političke analize*, 7(31), 3–9. <https://hrcak.srce.hr/192425>

Čipin, I. i Strmota, M. (2014). Druga demografska tranzicija u Hrvatskoj. U A. Akrap, I. Čipin i M. Strmota (Ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa "Demografija u Hrvatskoj" povodom 75. obljetnice života i 50 godina rada akademkinje Alice Wertheimer-Baletić, redovite profesorice de-*

mografije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (str. 65–81). Ekonomski fakultet.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS). (2021a). *Statistička izoješća 1684, Prirodno kretanje stanovništva u 2020.*

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS). (2021b). *Priopćenje 7.1.1. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2020.*

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS). (2021c). *Priopćenje 7.1.2. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2020.*

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS). (2022a). *Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske – privremeni podatci, Priopćenje 7.1.1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske; Priopćenje 7.1.2. Stope prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske.*

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS). (2022b). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021.*

European Commission. (2022). *Forced displacement from Ukraine: The role of the diaspora.* https://knowledge4policy.ec.europa.eu/news/forced-displacement-ukraine-role-diaspora_en

EUROSTAT. (2020a). *Marriage indicators.* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_nind/default/table?lang=en

EUROSTAT. (2020b). *Divorce indicators.* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_ndivind/default/table?lang=en

EUROSTAT. (2020c). *Share of live births outside marriage.* <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00018/default/table?lang=en>

Hrvatska enciklopedija (2022). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Mrežno izdanje. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62072>

International Organization for Migration (IOM). (2022). *World Migration Report 2022.* <https://worldmigrationreport.iom.int/>

Macrotrends. (2022). *Profil Ukrajine. Profil Hrvatske.* <https://www.macrotrends.net/countries/UKR/ukraine/birth-rate>, <https://www.macrotrends.net/countries/HRV/croatia/birth-rate>

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske (MUP). (2022). *Statistika ulaska.* <https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr/>

Nacionalna akademija znanosti Ukrajine. (2022). *Iseljavanje ukrajinskog stanovništva.* Institut za povijest Ukrajine. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S2REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Emigraciya_ukr_naselennya

National Institute for Strategic Studies (2012, 9. listopada). *Kyiv. Ukraine. On areas of family social support in the context of the implementation of demographic policy in Ukraine.* <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-napryamkiv-socialnoi-pidtrimki-simiv-konteksti-realizacii>

Nejašmić, I. (2005). *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima.* Školska knjiga.

Perković, B. (2019, 16. veljače). *Koja je bivša republika najviše izgubila raspadom Jugoslavije?* Portal Liberal.hr. <https://www.liberal.hr/jugoslavia-sfrj-raspad-jugoslavije-688>

Petrović, N. (2018). Hrvatska ekonomija između europske periferije i poluperiferije: nalazi iz povijesti hrvatskih visokotehnoloških poduzeća. *Revija za sociologiju*, 48(1), 5–47. <https://doi.org/10.5613/rzs.48.1.1>

Radczenko, O. i Michalski, T. (2015). Specifics of demographic transitions in Ukraine after the country gained independence. *Journal of Geography, Politics and Society*, 5(1), 32–36. <https://doi.org/10.4467/24512249JG.15.004.5160>

Romaniuk, A. i Gladun, O. (2015). Demographic trends in Ukraine: Past, present, and future. *Population and Development Review*, 41(2), 315–337. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00049.x>

Savezni zavod za statistiku (1981). *Popis 1981. godine. Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Knjiga 1, Podaci po naseljima i općinama*. <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1981/Pdf/G19814001.pdf>

Službeni web portal parlamenta Ukrajine (2014, listopad). *Naredba o odobravanju Koncepta demografskog razvoja za 2005. – 2015. godinu, br. 724-r*. Kabinet ministara Ukrajine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2004-%D1%80#Text>

State Statistics Service of Ukraine. (2001). *Rezultati Popisa stanovništva u Ukrajini 2001. godine*. http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp

State Statistics Service of Ukraine. (2020). *Demographic Yearbok, 2020*. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm

State Statistics Service of Ukraine. (2022). *Population of Ukraine*. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_e/nas_rik_e.html

Stipetić, V. (2012). *Dva stoljeća hrvatskoga gospodarstva (1820.–2005.)*. HAZU.

Šerić, M. (2022, 7. veljače). Zlatno doba SSSR-a: epoha Brežnjeva i razvijenog socijalizma (1). *Portal Gepolitika.news*. <https://www.geopolitika.news/analize/m-seric-zlatno-doba-sssr-a-epoha-breznjeva-i-razvijenog-socijalizma-1/>

Šterc, S. i Komušanac, M. (2012). Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija? *Društvena istraživanja*, 21(3), 693–713. <https://doi.org/10.5559/di.21.3.05>

United Nations. (2019a). Department of Economic and Social Affairs, *World Population Prospects Highlights 2019*. <https://population.un.org/wpp/>

United Nations. (2019b). Department of Economic and Social Affairs, International Migrant Stock 2019., *International Migrant Stock by destination and origin 2019*.

United Nations. (2022a). Department of Economic and Social Affairs, Migration, IOM, *Ukraine Internal Displacement Report, General Population Survey, 2022*. <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-%E2%80%94-internal-displacement-report-%E2%80%94-general-population-survey-round-4-29-april-%E2%80%93-3-may>

United Nations. (2022b). Human Rights, Office of the High Commissioner, *Press Release, 2022*. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/05/ukraine-millions-displaced-traumatised-and-urgently-need-help-say-experts>

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2021). *Global Compact on Refugees, Indicator Report 2021*. <https://www.unhcr.org/global-compact-refugees-indicator-report/>

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2022a). *Refugee facts, What is a refugee?* <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2022b). *Refugee facts, Statistics*. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics>

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2022c). *Ukraine Refugee Situation*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Van de Kaa, J. D. (2001). Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behaviour. *Population and Development Review*, 27, 290–331.

Zaidi, B. i Morgan, P. S. (2017). The second demographic transition theory: A review and appraisal. *Annual Review of Sociology*, 43, 473–492. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053442>

Živić, D. (2014). Prisilne (ratne) migracije kao čimbenik demografskih promjena u Hrvatskoj (1991. – 2011.). U A. Akrap, I. Čipin i M. Strmota (Ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa "Demografija u Hrvatskoj" povodom 75. obljetnice života i 50 godina rada akademkinje Alice Wertheimer-Baletić, redovite profesorice demografije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (str. 297–317). Ekonomski fakultet.

Wertheimer-Baletić, A. (2005). Razmatranja o posttranzicijskoj etapi razvoja stanovništva. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 37(1), 377–388.

Wertheimer-Baletić, A. (2013). Demografska posttranzicijska etapa u zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje 1960. – 2010. godine). *Radovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 516, 121–152.

Wertheimer-Baletić, A. (2016). Demografski tranzicijski procesi – kontinuitet ili diskontinuitet. *Radovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 525, 7–63.

Comparative Analysis of Demographic Transition Processes in Ukraine and Croatia and Recent Refugee Waves

Monika KOMUŠANAC
Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

The comparative analysis established the similarity of the demographic transition processes in Ukraine and Croatia as a consequence of the specific historical, social and economic conditions of development within the former state communities. Consideration of post-transition characteristics and demographic heritage confirmed the comparability of modern demographic characteristics and processes of these two countries. The recent geopolitical situation in Eastern

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 32 (2023), BR. 3,
STR. 407-425

KOMUŠANAC, M.:
KOMPARATIVNA...

Europe related to the Russian aggression on Ukraine has caused intensified forced relocations of the population in Ukraine and Europe in the context of exile and refugee movements. The main sources of migration waves, the directions and intensity of certain forms of forced (war) migration to and from the territory of Ukraine are defined. In addition to the increased spatial mobility of the population (both internal and external) and direct demographic losses, other demographic consequences will be visible with a delayed effect, and after the end of the war in Ukraine.

Keywords: Croatia, refugees, forced migration, displaced persons, transition, Ukraine

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno / Attribution-NonCommercial